

1

SUPORTS I ACOMPANYAMENT EN LA PRESA DE DECISIONS

COL·LECCIÓ

Documents en clau d'ètica dels espais de reflexió ètica
de les entitats federades a Dincat

AUTORS

Joan Canimas Brugué
Andrés Labella Iglesias
Nuria Ambròs Roig
Silvia Alba Ríos

COORDINACIÓ

Espai de reflexió i actuació ètica de Dincat (ERAESS Dincat)

ÍNDEX

1. Introducció

2. La importància de la llibertat, la felicitat i la responsabilitat en la vida de les persones

1. LLIBERTAT D'ACCIÓ
2. LLIBERTAT REFLEXIVA
3. LLIBERTAT SOCIAL
4. LLIBERTAT «EX-ISTENCIAL»

3. El marc legal del dret a la llibertat

- A. EL DRET A LA LLIBERTAT D'ELECCIÓ
- B. EL DRET A LA LLIBERTAT PERSONAL
- C. LLIBERTAT SOCIAL
- D. LLIBERTAT «EX-ISTENCIAL»

4. Els suports i l'acompanyament en la presa de decisions

1. QUÈ SIGNIFICA LA PRESA DE DECISIONS AMB SUPORT?
2. COM FUNCIONA LA PRESA DE DECISIONS AMB SUPORT EN LÍNIES GENERALS?

5. Limitació de la intimitat i la llibertat d'acció: Accions protectores i perfectores

1. CONCEPTES
2. DRET A DANYS I RISCOS BÀSICS
3. ACCIONS COERCITIVES ÈTICAMENT JUSTIFICADES
4. ACCIONS COERCITIVES ÈTICAMENT NO JUSTIFICADES
5. PROCEDIMENT PER A L'ANÀLISI DE L'ETICITAT DE LES ACCIONS COERCITIVES

6. Annexos

1. INFOGRAFIA DEL DOCUMENT
2. INFOGRAFIA SOBRE EL SUPORT A LA PRESA DE DECISIONS

1

Introducció

Josep Tresserras Basela

Quan es va començar a parlar sobre la reforma del Codi Civil estatal i de com es plantejava aquesta reforma amb els primers esborranys, l'ERAESS Dincat va començar a reflexionar sobre la importància de la presa de decisions, més enllà del que s'entreveia que es regularia a la nova llei. En aquell moment, ja es va tenir clar que es volia posar el focus en la reflexió ètica, i no només en la part legal.

La implementació dels canvis legislatius que s'han efectuat a l'Estat amb la llei 8/21 de 2 de juny, i el Decret llei 19/2021 de 31 d'agost a Catalunya en espera de la modificació del Codi Civil català, ha suposat per a les persones amb discapacitat intel·lectual un salt qualitatiu en l'exercici dels seus drets. Per a les entitats que donem suport a les persones té una rellevància especial, atès que deixa enrere el model de substitució en la presa de decisions i universalitza el model de suport a la capacitat jurídica com a única opció vàlida, per tal que les persones puguin decidir amb els suports necessaris com volen que sigui la seva vida, i tenir així una vida bona i ser feliços, tal com cada persona entén la felicitat.

Deixant de banda les consideracions legals i enfocant-nos primerament en la llibertat com un valor fonamental, aquest treball reflexiona sobre la llibertat com a base per poder prendre decisions. Les reflexions que trobem aquí són

vàlides per a qualsevol persona major d'edat, i reafirmen el dret d'exercir la llibertat en igualtat de condicions per a totes les persones.

Reflexionem sobre l'itinerari que fem per poder prendre decisions lliurement i, en cas que calgui, rebre les ajudes necessàries per fer-ho sempre respectant els altres.

En Joan Canimas ens apropa als diferents significats de la paraula llibertat per arribar a respondre a la pregunta de què és la llibertat: poder fer allò que es vol o s'ha decidit fer sense fer mal a ningú. Per acabar, reflexiona sobre la responsabilitat i la felicitat: la responsabilitat com a part indissociable de la llibertat, i la felicitat com la suma de petits moments i situacions que ens porten a tenir una bona vida.

De les reflexions filosòfiques sobre la llibertat, aquesta ha entrat a formar part del dret. L'Andrés Labella ens endinsa en el dret i com el dret a la llibertat ha anat guanyant terreny, per dir-ho d'alguna manera. El dret a la llibertat personal en les seves diferents manifestacions. Remarcaria especialment la seva presència a la Convenció sobre els drets de les persones amb discapacitat.

La Núria Ambròs porta aquesta reflexió al terreny de les persones amb discapacitat. Hi haurà algunes persones amb discapacitat que no han pres mai decisions, no hi estan

acostumades i caldrà ajudar-les perquè aprenguin a fer-ho; i d'altres que necessitaran suport en diferents moments i situacions al llarg de la seva vida. Remarca la necessitat de saber escoltar i respectar els ritmes individuals per garantir que tota persona tingui la vida que ha triat.

Per acabar, la Silvia Alba fa un resum del treball de Joan Canimas sobre les accions protectores i perfectores pel que fa a si és ètic o no limitar la llibertat de les persones quan se'ls dona suport en el moment de prendre decisions. Crec que ens ajuda a tots a centrar la reflexió i a desprendre's del paternalisme que ha marcat durant molts anys la nostra relació amb les persones amb discapacitat.

Tenim a les mans una bona eina per ajudar les persones que ho necessitin en la seva recerca d'arribar a tenir una vida bona i ser feliços. Un instrument útil per a tots a l'hora d'enfrontar-nos a la necessitat de decidir.

2

La importància de la llibertat, la felicitat i la responsabilitat en la vida de les persones

Joan Canimas Brugué

D'entre les característiques més importants de l'ésser humà hi ha la llibertat, un bé tan important que l'hem convertit en dret fonamental. I és tan important perquè, com veurem, és el camí que ens permet ser responsables i feliços.

Convertir un bé o valor en dret vol dir que respectar-lo ja no depèn només de la bondat de les persones, sinó que passa a formar part d'un ordenament jurídic darrere del qual hi ha el poder de l'Estat, que obliga i, per tant, amenaça i castiga el qui no el respecta.

Ara bé, la paraula *llibertat* pot tenir diferents significats. Els més usuals són, al meu entendre, aquests quatre:

1. LLIBERTAT D'ACCIÓ

Fa referència a la possibilitat de fer o dir sense que ningú ni res ho impedeixi. Per exemple, sortir a passejar perquè se'n té ganes o expressar una idea. Per tal de no haver de parlar de «llibertat d'acció i d'expressió» cada vegada, és més fàcil considerar que la llibertat d'acció inclou la llibertat d'expressió, perquè exposar també és una acció, un fet.

De la impossibilitat de realitzar alguna acció, o de poder-la realitzar en més o menys grau, de vegades també se'n diu no tenir autonomia, o tenir-la limitada, però aquesta paraula se sol reservar per a situacions en les quals la limitació prové de la mateixa persona. Per exemple, quan

tenim una discapacitat física que ens impedeix pujar a un autobús que no està adaptat, o quan tenim una discapacitat intel·lectual que ens impedeix o dificulta fer una llista dels queviures que necessitem o trobar-los en un gran supermercat i necessitem que algú ens ajudi a fer-ho o ho faci per nosaltres.

2. LLIBERTAT REFLEXIVA

Fa referència a la capacitat mental per analitzar les coses i, si cal, per decidir raonablement entre dues o més possibilitats. Per exemple, valorar els riscos que té per a la salut fumar i decidir no fer-ho, tot i el desig de continuar fumant.

La llibertat reflexiva es pot veure limitada per moltes coses; per exemple, per manca d'informació, per efecte de les drogues, per por, enuig o necessitat extrema, per immaduresa associada a l'edat, per un trastorn mental o una discapacitat intel·lectual, etc. En aquestes situacions, es pot considerar que som esclaus de la ignorància, de les dependències, de les emocions, de la desesperació, de la impossibilitat d'entendre la situació i les seves conseqüències, etc. És per això que, per a algunes decisions o accions importants, cal tenir llibertat reflexiva i poder donar un consentiment lliure.

Un consentiment és lliure si reuneix tres condicions: la persona i) disposa d'informació veraç i adequada i dels suports i temps necessaris

i possibles per entendre la informació i prendre la decisió, *ii*) no pateix coercions indegudes que determinin la decisió i *iii*) té la capacitat cognitiva necessària per entendre, retenir, raonar, comprendre i comunicar la decisió. Ara bé, el grau d'exigència d'aquestes tres condicions ve determinat per una quarta variable: *iv*) la magnitud de les possibles conseqüències de la decisió o acció. La magnitud de les conseqüències té graus i es desplega en un ventall que va des d'aquelles decisions o accions per a les quals no té cap sentit tenir en compte aquestes tres variables (per exemple, una persona vol beure una mica d'aigua i fer-ho no li provocarà cap mena de dany ni molèstia), fins a aquelles en què s'ha de ser molt exigent en les tres variables (per exemple, quan algú demana un suïcidi assistit). Aquestes condicions s'expliquen i amplien al **capítol 5** (*Limitació de la intimitat i la llibertat d'acció: Accions protectores i perfectores*).

La llibertat reflexiva ha rebut molts noms, d'entre els quals cal destacar lliure albir, competència, autogovern i autonomia.¹

3. LLIBERTAT SOCIAL

La manera de ser i actuar dels éssers humans no es pot entendre sense les seves circumstàncies. Allò que hem viscut, que vivim i que imaginem que viurem, ens construeix i influeix. És per això que per tenir plena llibertat d'acció i reflexiva fan falta unes condicions materials, socials i polítiques. Per exemple:

- **Tenir les necessitats materials bàsiques cobertes**, perquè qui passa penúries o arriba a la majoria d'edat sense tenir ni una feina ni un habitatge que li permeti una vida independent, no pot o li costa fer i pensar amb llibertat.

Un altre exemple de la importància de les condicions materials és l'urbanisme i l'arquitectura, que són cabdals per permetre un entorn adaptat i accessible, generar situacions i estats de benestar, i afavorir la tranquil·litat i els encontres amb els altres i la manifestació de les diferents maneres de viure i de pensar, etc.

- **Disposar d'un entorn social que faciliti o fins i tot incentivi la llibertat d'acció i reflexiva.** Com que no naixem ensenyats, hem d'aprendre a exercir la llibertat. Hem d'aprendre a entendre, a comparar i valorar les diferents posicions i opcions, a decidir, a tenir una opinió pròpia, a no deixar-nos intimidar o arrossegat pels altres, a comportar-nos... I això s'aprèn mica en mica, des de molt petits i en un procés de dificultat creixent que ens permetrà arribar fins allà on ens sigui possible, practicant-ho i equivocant-nos. En una societat en la qual, per exemple, les persones en situació de discapacitat intel·lectual no tenen una educació de qualitat o se les tracta amb paternalisme ja des de petites, difícilment aprendran a exercir la llibertat d'acció i reflexiva amb tota l'amplitud que podrien.
- **Que la societat i els governs tinguin un compromís ferm amb la justícia, els drets de totes les persones i el reconeixement de la diversitat.** Els humans necessitem el reconeixement i el respecte dels altres, la qual cosa no només s'ha de concretar en lleis, sinó també en les actituds de la ciutadania. Qui és ignorat, menystingut o marginat, no pot fer ni pensar en llibertat.

4. LLIBERTAT «EX-ISTENCIAL»

Els tres tipus o significats de la paraula *llibertat* explicats fins aquí es mouen en els límits d'allò

---

¹*Autonomia* va ser el significat inicial que Immanuel Kant va atorgar a la llibertat reflexiva: jo mateix (*auto-*), i no altres (*hetero-*), a través de l'ús correcte de la raó, estableixo les lleis o normes (*-nómos*) que guien el meu comportament. Com se sap, el concepte *autonomia* és emprat avui amb molts significats. Es parla fins i tot de l'autonomia de les bateries dels

aparells de telefonia o dels automòbils, i en les poques pàgines d'aquest capítol, ja he fet referència a dos significats diferents d'autonomia.

donat, mundà i possible: poder fer tal cosa o tal altra, poder pensar i decidir també tal cosa o tal altra i disposar d'unes determinades condicions materials, socials i polítiques que ho permetin i facilitin. Però l'ésser humà pot anar més enllà d'això. Pot tenir l'experiència d'acostar-se o traspasar les seves fronteres i expandir-se en el sentir, anhelar i experimentar. Perquè, parafrasejant Immanuel Kant, el nostre ànim s'inquieta no només en fer i pensar, sinó també davant la immensitat del cel estrellat i la profunditat de la nostra interioritat. Els noms que reben aquestes experiències de llibertat són Déu, religió, espiritualitat, mística, art, poesia, amor... De manera genèrica, jo l'anomeno «ex-istencial» per assenyalar un ésser o estar (-istencial) que s'obre o anhela un més enllà dels seus límits (ex-).

Aleshores, què és la llibertat? Parafrasejant Ludwig Wittgenstein es pot dir que qui vulgui atrapar el significat de llibertat no ha de fer altra cosa que sobreposar les diferents definicions que en donem, talment com si fossin transparències posades l'una damunt de l'altra, i n'obtindrà la resposta.

Hi ha gent que es pregunta: tenir llibertat per a què? La resposta més senzilla és: per poder fer allò que es vol o s'ha decidit fer, sense fer mal a ningú. I si anem una mica més enllà: per ser feliç, sense fer mal a ningú. Tenim aleshores una tríada molt important en ètica:

LLIBERTAT - FELICITAT – RESPONSABILITAT

De la **llibertat** ja n'he parlat fins ara. Dedicuem l'espai que ens queda, encara que sigui poc, a fer-ho de la felicitat i després de la responsabilitat.

La **felicitat** no és una idea metafísica ni una paraula grandiloqüent. Se sol concretar en coses petites que, sumades, fan allò que en diem un dia feliç o fins i tot una vida feliç. Posar-nos la camisa

que ens agrada, prendre un cafè amb llet tranquil·lament a l'hora i al lloc que ens plau, posar-nos un pírcing, sortir amb els amics, seure en aquell banc, fer un petó a la persona que estimes, fer canelons pel dia de Nadal i que els fills et diguin que t'han sortit molt bons, passar una bona vetllada, viure un moment de solitud obert a allò que t'envolta, emocionar-te... I com que cada persona és feliç a la seva manera, per això la llibertat és tan important.

Fa dos mil cinc-cents anys, Aristòtil va dir que totes les decisions i accions persegueixen un bé i que aquest bé, a la vegada, en persegueix un altre de superior. Per exemple, una bona terra és un bé perquè permet cultivar bons aliments, i els bons aliments són un bé perquè permeten una menja saludable, i una menja saludable és un bé perquè permet tenir salut, i tenir salut és un bé perquè... Aristòtil diu que aquest procés seria un no parar, una cadena de desitjos infinits mai satisfets si no hi hagués una finalitat última, un bé que volem per ell mateix, una diana cap a la qual dirigir les petites i grans accions de la nostra vida, un lloc en el qual parar-se perquè els desitjos, anhels i decisions finalment s'acaben i s'esvaeixen. I conclou: «*Gairebé tothom està d'acord quant al seu nom, ja que tant la multitud com els refinats diuen que és la felicitat.*»

I la responsabilitat? **Responsabilitat** significa, al meu entendre, respondre adequadament a la presència i les necessitats dels altres i d'allò altre. Hans Jonas diu que l'ésser humà és l'únic ésser conegut que pot tenir responsabilitats, i que pot tenir-les perquè té poder i llibertat.

«*Qui no pot fer res, no ha de responsabilitzar-se de res; en certa manera es pot dir que té una molt escassa influència en el món, està en la feliç situació de poder tenir una bona consciència. No ha d'estar disposat a respondre davant cap instància, ni la de la seva pròpia consciència ni la de la història universal o el judici final, a la pregunta: "Què has fet?"*»².

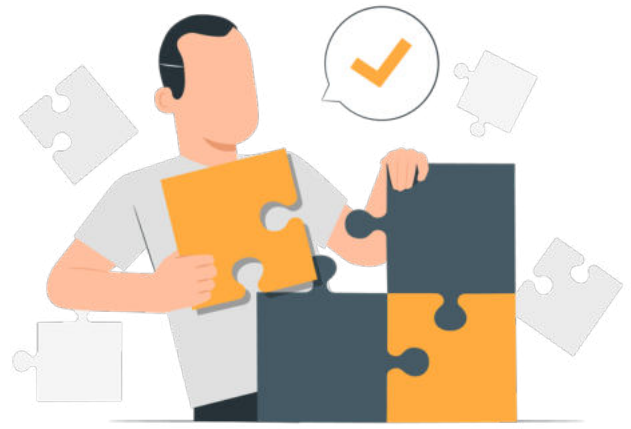
² JONAS, H. (1985): *Technik, Medizin und Ethik. Zur Praxis des Prinzips Verantwortung*. Traducció castellana de C. Fortea:

Técnica, medicina y ética. Sobre la práctica del principio de la responsabilidad, Barcelona: Paidós, 1997, p. 177.

Però qui pot decidir fer alguna cosa, encara que sigui decidir no fer res, pot triar entre alternatives d'actuació, amb la qual cosa té responsabilitats.

«La responsabilitat [continua dient Jonas], és, per tant, complementària a la llibertat. És el pes de la llibertat d'un subjecte que actua. Soc responsable del meu acte com a tal (també de la seva omissió), i això amb independència de si hi ha algú que –ara o posteriorment– me'n pugui fer responsable.»³

Ningú amb un dit de seny dubta que, per responsabilitat, la llibertat d'acció d'una persona s'ha de limitar quan vulnera drets d'altres persones. Ara bé, el paternalisme imperant durant tants anys en l'àmbit de la discapacitat ha portat algunes persones a l'altre extrem, a considerar que mai es pot limitar la llibertat d'acció d'una persona per protegir-la a ella mateixa, encara que els danys siguin significatius i la persona no disposi de la llibertat reflexiva necessària per a aquest acte o decisió. **En definitiva: que sempre s'ha de complir⁴ la voluntat, desitjos i preferències de la persona en aquelles accions que l'afecten només a ella.** Aquestes posicions em semblen pròpies del liberal-abandonament, una posició d'extrema irresponsabilitat, perquè en algunes situacions excepcionals i quan ja no és possible cap altra actuació, la responsabilitat cap a l'altre exigeix accions coercitives per protegir-lo. Negar aquesta possibilitat d'una manera absoluta és dogmatisme llibertari o abandonament.

Ara bé, una acció coercitiva no només ha de complir les condicions que s'assenyalen al **capítol 5 (Limitació de la intimitat i la llibertat d'acció: Accions protectores i perfectores)** i de les quals la Silvia Alba Ríos ha fet un resum, sinó que ha de ser decidida i aplicada per persones que tinguin un compromís ferm amb els drets humans, especialment amb la llibertat i la intimitat de les persones, una bona formació en ètica aplicada i en les tècniques i coneixements de la professió que exerceixen i disposar de virtuts humanistes com ara el bon tracte, la capacitat d'estimar i commoure's, la paciència i la prudència.

Només em queda dir que no hi ha llibertat sense límits i que pensar i tenir en compte els límits no és atendre la coerció, sinó la llibertat. Qui no té límits no és lliure; viu sol i sense alteritat. I qui no pensa ni té en compte els límits, o bé els imposa o els menysprea sense mesura, la qual cosa porta al paternalisme o a l'abandonament.

³ JONAS, H. (1985): «Zur ontologischen Grundlegung einer Zukunftsethik.» Traducció castellana d'A. Ackermann: «La fundamentación ontológica de una ética cara al futuro», a *Pensar sobre Dios y otros ensayos*, Barcelona: Herder, 1998, p. 137-138.

⁴ He evitat expressament els verbs *respectar* i *atendre* que empra la Llei 8/2021, de 2 de juny, per la qual es reforma la

legislació civil i processal per al suport a les persones amb discapacitat en l'exercici de la seva capacitat jurídica («[...] respectar [o atendre] la voluntat, desitjos i preferències de la persona a la qual es doni suport.»), per tal d'evitar entrar en la valoració que em mereix aquesta llei, i hi he afegit «que l'afectin només a ella».

3

El marc legal del dret a la llibertat

Andrés Labella Iglesias

El dret a la llibertat és un dret fonamental d'importància cabdal que cal analitzar fonamentalment des de dues grans perspectives; d'una banda, des del dret al lliure desenvolupament de la personalitat, és a dir, el **dret a l'autodeterminació i a la presa de decisions**; i, de l'altra, des del **dret a la llibertat personal**, el que implica la possibilitat de desplaçar-se lliurement, sense que cap persona pugui ser retinguda contra la seva voluntat.

a) EL DRET A LA LLIBERTAT D'ELECCIÓ

Pel que fa a la primera dimensió, el dret a la llibertat de presa de decisions es basa en la noció kantiana de la dignitat humana, de manera que no es pot utilitzar cap persona per aconseguir una finalitat; ja sigui bèl·lica, laboral, sexual, etc.

Aquesta nova noció filosòfica de l'ésser humà com a subjecte titular de drets des del moment de la seva concepció, que comença pel

reconeixement del dret a la vida de totes les persones, va establir les bases per aconseguir la fi de l'esclavitud durant el segle XIX i permetre a tothom assolir la condició de persona lliure de manera progressiva.

Respecte d'aquest procés d'adquisició per fases, si analitzéssim la conquesta dels drets des d'una perspectiva de gènere, veuríem que les dones van haver d'esperar fins al segle XX per a la conquesta de la igualtat en l'exercici dels drets humans, després d'una llarga croada de moviments socials en un corrent transversal que es coneix com a feminisme.⁵

1. Dret constitucional

Per analitzar el marc jurídic multinivell en què es fonamenta el dret a la llibertat d'elecció, trobem un primer enllaç constitucional a l'article 10.1 de la Constitució de 1978, d'ara endavant, CE, que garanteix la dignitat humana, els drets que li són inherents i el lliure

---

⁵ En el moviment feminista es veuen molts paral·lelismes amb el moviment per a la defensa de la vida independent, conegut com a *independent living*, que va néixer als Estats Units d'Amèrica durant els anys 60 del segle passat, en el

context de la lluita per a la conquesta dels drets de les persones amb discapacitat, especialment impulsat per a les persones que havien tornat de la guerra del Vietnam amb lesions i mutilacions que les havien deixat en una situació greu d'exclusió social.

desenvolupament de la personalitat, així com el respecte a la llei i als drets dels altres.

És així que la noció de dignitat a la qual hem fet referència anteriorment constitueix la pedra angular del nostre ordenament jurídic i des d'una perspectiva del dret de la discapacitat té una importància clau, atès que trenca una antiga tradició jurídica que dispensava a les persones amb discapacitat un tractament com a ésser inferior, que arribava a qüestionar la seva condició de persona, com es pot veure en la redacció anterior a 2011 de l'article 30 del Codi Civil que exigia tenir figura humana per ser considerat una persona.

Pel que fa al sistema constitucional a Catalunya, l'Estatut d'Autonomia, l'article 15.2 garanteix el lliure desenvolupament de la personalitat, i l'article 19 el recull de manera específica per a les dones, des d'una perspectiva de gènere, prevista a l'article 41.

A més, com a nexa amb els ordenaments jurídics internacional i europeu, cal prendre en consideració el mecanisme constitucional que preveu l'article 96 CE, i que, a més, vinculen la interpretació de les normes d'origen intern, a

l'empara de l'article 10.2 CE, com veurem a continuació.

2. Dret internacional

Amb l'entrada en vigor de la Convenció sobre els drets de les persones amb discapacitat, el 3 de maig de 2008, disposem d'un marc legal internacional per a la garantia de la llibertat d'elecció, concretament al seu article 12, que amb el títol «Igual reconeixement de la persona davant la llei», garanteix a les persones amb discapacitat l'accés al suport que puguin necessitar en l'exercici de la seva capacitat jurídica, prohibeix les antigues incapacitacions i obliga els Estats a proporcionar salvaguardes per assegurar que es respectin els drets, la voluntat i les preferències de la persona, de manera lliure i sense influències indegudes ni conflictes d'interessos.

Aquest precepte desenvolupat per l'Observació general 1 del Comitè de la Convenció, de 2014, fixa quins són els principis sobre els quals s'han d'articular tots els mecanismes de suport, i deixa els mecanismes de representació de la voluntat reservats per a situacions excepcionals.

3. Dret estatal

La necessitat d'adaptació del marc legal intern a la normativa d'origen internacional ha estat el motor de la reforma del model de suports per a les persones amb discapacitat, que es va establir a la Llei 8/2021, de 2 de juny, de reforma integral del dret civil i processal a l'Estat i el seu reflex en el dret civil català, que va motivar la modificació de la institució de l'assistència com a model de suport de referència per als adults a Catalunya⁶, i que en l'actualitat està en tramitació parlamentària d'una reforma integral del Codi Civil de Catalunya⁷, com es veurà a l'apartat següent.

---

⁶ Decret Llei 19/2021, de 31 d'agost, pel qual s'adapta el Codi Civil de Catalunya a la reforma del procediment de modificació judicial de la capacitat.

⁷ Projecte de Llei d'actualització, incorporació i modificació de determinats articles del Codi Civil de Catalunya, núm. d'expedient 200-00010/13.

b) EL DRET A LA LLIBERTAT PERSONAL

Pel que fa a la segona dimensió del dret a la llibertat, el primer que cal recordar és que no hi ha cap justificació per retenir una persona contra la seva voluntat, ja sigui per raó d'una intervenció de les forces i cossos de seguretat de l'Estat, que estan subjectes al compliment de la legalitat i, per tant, qualsevol detenció seva haurà de ser decretada per l'autoritat judicial; com per les accions portades a terme pels particulars que constitueixen accions tipificades penalment, com, per exemple, els casos de segrest o de tràfic de persones.⁸

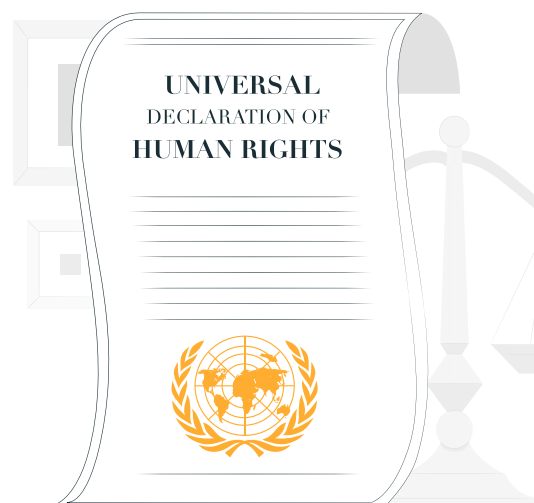
Ambdues dimensions del dret a la llibertat tenen el seu punt de connexió a la Convenció sobre els drets de les persones amb discapacitat, concretament en el seu article 19, que garanteix el dret a la vida independent i en la comunitat, cosa que implica que ningú pot ser obligat a viure contra la seva voluntat en institucions que no respectin el dret a escollir de les persones i que les activitats que s'hi desenvolupin no tinguin en consideració la seva voluntat, desitjos i preferències, com s'ha vist anteriorment.

L'anàlisi del marc jurídic del dret a la llibertat personal també cal fer-lo des d'una perspectiva multinivell i connectada amb els altres drets humans, en la mesura que els drets són indivisibles i interdependents, de manera que, per facilitar l'accessibilitat a la informació, la separarem en tres capes: dret internacional, europeu i de l'Estat espanyol.

1. Dret internacional

La Declaració Universal dels Drets Humans (1948) declara que tots els éssers humans neixen lliures i iguals en dignitat i drets (art. 1), que tenen el dret a la vida, a la llibertat i a la

seguretat de la seva persona (art. 3), que es prohibeix qualsevol tipus d'esclavitud (art. 4) i que ningú podrà ser detingut, pres o desterrat (art. 9).

El Pacte Internacional dels Drets Civils i Polítics (1966) garanteix la immunitat davant l'esclavitud i les servituds personals (art. 8), la llibertat i seguretat de la persona i la immunitat davant de l'arrest o detenció arbitrària (art. 9), la llibertat de desplaçament (art. 12), així com la llibertat d'expressió i opinió (art. 19).

La Convenció Americana sobre Drets Humans (1969) reconeix el dret a la llibertat i a la seguretat personal, que ningú no pot ser privat de la seva llibertat física ni sotmès a detenció o empresonament arbitraris, i en aquests casos la persona ha de ser informada dels motius i càrrecs que se li atribueixen i ha de ser posada a disposició judicial (art. 7).

La Carta Africana dels Drets Humans i dels Pobles (1981), coneguda com la Carta de Banjul, també garanteix el dret a la llibertat i la prohibició de les detencions arbitràries (art. 6), així com la llibertat de consciència i professió, i la lliure pràctica de la religió (art. 8).

⁸ Per raó de la guerra d'Ucraïna, cal tenir en consideració la modificació del Codi Penal espanyol, Llei orgànica 13/2022, de 20 de desembre, per la qual es modifica la Llei orgànica 10/1995, de 23 de novembre, del Codi Penal, per agreujar les penes previstes per als delictes de tràfic d'éssers humans

desplaçats per un conflicte armat o una catàstrofe humanitària, publicada al BOE 305, de 21 de desembre, que desenvolupa la Directiva 2011/36/UE relativa a la prevenció i lluita contra el tràfic d'éssers humans i la protecció de les víctimes.

Des de la perspectiva del dret de la discapacitat, la Convenció sobre els drets de les persones amb discapacitat (2006), a l'article 14, estableix que la situació de discapacitat en cap cas pot justificar una privació de llibertat i que, en cas de detenció per raó d'un procés, siguin tractades en igualtat de condicions amb les altres, la qual cosa inclou la realització d'ajustos raonables en el procediment.⁹

Des del punt de vista de la perspectiva de gènere, la Convenció sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació contra la dona (1979), en el seu article 15, garanteix per als homes i les dones els mateixos drets pel que fa a la legislació relativa al dret de les persones a circular lliurement i a la llibertat per triar la residència i el domicili.

La Convenció dels drets dels infants (1989), a l'article 37, recorda la prohibició de les tortures i els tractes inhumans i degradants, així com les privacions de llibertat, i en cas que sigui necessari com a últim recurs, caldrà que estiguin separats de les persones adultes i tenir relació amb les seves famílies.

2. Dret europeu

En el marc del Consell d'Europa,¹⁰ el Conveni per a la protecció dels drets humans i de les llibertats fonamentals (1950), d'ara endavant, CEDH, destina al seu article 5 la protecció del dret a la llibertat, i qualsevol detenció ha de ser decretada en un procediment amb totes les garanties (art. 6 CEDH). Al punt 5 de l'article 5 s'estableix el dret a una reparació per qualsevol detenció o internament en què s'hagi actuat vulnerant els procediments establerts.

Pel que fa al dret de la Unió Europea, la Carta de Drets Fonamentals de la Unió Europea¹¹

(2000), al seu article 6, garanteix el dret a la llibertat i a la seguretat.

3. Dret estatal

Com s'ha dit, el dret al lliure desenvolupament de la personalitat, és a dir, la capacitat d'escollir, es configura com un fonament de l'ordre polític i la pau social, valors fonamentals en qualsevol sistema democràtic. I és des d'aquesta dimensió que connecta amb el dret a la llibertat personal, que es materialitza en la potestat de desplaçar-se de manera lliure i sense necessitat d'autorització i proscriu qualsevol detenció forçada; tant per part de les forces de l'ordre de l'Estat com per part de qualsevol persona física, institució o residència, fet que ens portaria a l'aplicació de la normativa de naturalesa penal.

Les garanties davant de les detencions o retencions efectuades per les forces i cossos de seguretat de l'Estat es recullen a l'article 17.4 CE. El procediment d'*habeas corpus* (importat del dret anglosaxó), qualificat com una garantia institucional (STC 44/1991, de 25 de febrer), i regulat per la Llei orgànica 6/1984, de 24 de maig, s'estableix com un procediment que garanteix la immediata posada a disposició davant de l'autoritat judicial, de manera àgil, senzilla, que obliga tots els representants de l'autoritat i té caràcter universal, sense excepcions.

En conclusió, **la regulació del dret fonamental de la llibertat té una doble dimensió, una subjectiva respecte de la capacitat d'escollir i una social respecte de la capacitat d'interactuar i desplaçar-se sense barreres o límits**, i el seu marc regulatori és multinivell en el seu origen, però indivisible en la seva aplicació i interpretació, d'acord amb els

---

⁹ Un dels ajustos més importants és la figura del facilitador processal, regulat a l'article 7 bis de la Llei de jurisdicció voluntària i la Llei d'enjudiciament civil, establert a la Llei 8/2021, de 8 de juny.

¹⁰ Està integrat per 47 estats europeus, després de la sortida el 2022 de la Federació Russa, i està dotat d'un òrgan de

protecció jurisdiccional conegut com a Tribunal Europeu de Drets Humans, amb seu a Estrasburg.

¹¹Publicada al DOUE, núm. 83, de 30 de març.

mecanismes constitucionals d'incorporació del dret internacional a l'ordenament intern.

Com es veurà a continuació, des de la perspectiva del dret de la discapacitat, el dret a la llibertat cal posar-lo en context amb la totalitat dels drets reconeguts a la Convenció de Nova York, que té una concepció dinàmica de la discapacitat, atès que, com reflecteix el seu article 1, la consideració de discapacitat és el resultat de la interacció entre les limitacions a llarg termini que puguin tenir les persones (ja siguin físiques, sensorials, intel·lectuals o psicosocials) i les barreres que presenta l'entorn, de manera que aquests obstacles poden ser superats per mitjà de l'adequada provisió de suports, d'una banda; i fent els ajustos necessaris per garantir la participació, de l'altra.

En definitiva, per a les persones amb discapacitat, **els suports són imprescindibles per exercir el dret a la llibertat**, i ara veurem com s'han d'articular per garantir el lliure desenvolupament de la seva personalitat emparant el seu dret a expressar la seva voluntat, desitjos i preferències.

4

Els suports i l'acompanyament en la presa de decisions

Núria Ambròs Roig

La presa de decisions és una part essencial de la vida i pot ser complexa en moltes ocasions. Ja hem vist als apartats anteriors que tota persona té reconegut el dret a la llibertat per prendre decisions respecte de la seva vida, i aquest dret s'ha de poder exercir; però, per aconseguir-ho, les persones amb discapacitat necessiten disposar d'entorns accessibles, sense barreres que impedeixin la seva participació, i dels suports adequats.

Quan parlem d'**entorns accessibles** ens referim a entorns dissenyats i adaptats per tal que puguin ser utilitzats i experimentats de manera eficient i segura per totes i cadascuna de les persones, independentment de les seves capacitats o discapacitats. Aquesta accessibilitat busca, d'una banda, eliminar o reduir les barreres que podrien limitar la participació plena i, de l'altra, augmentar les oportunitats per a una vida escollida.

Quan parlem de **suports adequats** fem referència als recursos addicionals, l'ajuda, o l'assistència, que les persones poden necessitar per abordar una situació determinada o per dur a terme una tasca específica. Aquests suports poden anar des de l'ús d'ajudes tècniques, com una tauleta de comunicació, fins a l'ajuda d'un assistent personal que doni suport amb les tasques quotidianes o una estratègia específica per poder prendre una decisió.

1. QUÈ SIGNIFICA LA PRESA DE DECISIONS AMB SUPORT?

Parlem de presa de decisions amb suport (d'ara endavant, PDS) com una manera pràctica per a la persona amb discapacitat d'assegurar que és al centre de les seves decisions, amb el suport necessari garantit. La majoria de nosaltres busquem suport per prendre decisions en algun moment de la nostra vida.

En aquest document, ens centrem en l'acompanyament a les persones amb discapacitat que volen o necessiten suport per prendre decisions. Això pot ser a causa d'una

discapacitat intel·lectual, una lesió cerebral, una malaltia mental o una altra discapacitat que afecti la capacitat de decisió d'una persona. També pot ser perquè les persones amb discapacitat no han tingut l'oportunitat de prendre les seves pròpies decisions o aprendre dels seus errors.

Per aquests motius, algunes persones no han pogut adquirir experiència en aquest àmbit. La presa de decisions amb suport és una manera de donar a la persona amb discapacitat l'oportunitat de tenir més opcions i control a les seves vides.

Tenir elecció i control significa que les nostres decisions són escoltades i respectades. Implica tenir influència sobre el que passa al nostre entorn. Moltes persones no tenen possibilitats d'influència sobre la seva pròpia vida, sobre aquelles coses del dia a dia o sobre coses més transcendents. Tenir influència sobre el que fem, ser els protagonistes de les nostres pròpies accions, ens ajuda a construir la nostra identitat, a aprendre dels errors, a créixer, a tenir més confiança en el que fem; en definitiva, a viure.

El control té a veure, doncs, amb elecció, presa de decisions i participació. Per tant, depèn de les oportunitats que tingui la persona en el seu dia a dia per participar i influir; i no de les seves capacitats. Com més necessitats de suport té una persona, més esforços caldrà aplegar per fer efectiu el dret a dissenyar el seu propi projecte de vida, amb la millor interpretació possible de la seva voluntat i preferències.

Valors!

La PDS es basa en uns principis i valors importants. Hi ha d'haver un compromís cap a la persona i els seus drets. La relació entre el suport i la persona s'ha de construir a partir d'un reconeixement de la persona com a ésser humà d'igual valor, amb fortaleses i capacitats. L'empatia, la calidesa, des d'una actitud amigable i acollidora, i el respecte són valors essencials per garantir un bon acompanyament en la presa de decisions. La

capacitat d'entendre els sentiments dels altres, la calidesa en la comunicació i el tracte respectuós són elements clau per assegurar un bon acompanyament a cada persona que necessita suport per prendre decisions que afectin coses rellevants de la seva vida.

Hem d'observar-nos contínuament, ser conscients i preguntar-nos quin és el nostre estil de relació amb les persones, com establim espais segurs i de confiança per a una comunicació oberta i sincera, com possibilitem entorns més positius perquè la persona se senti lliure d'expressar el que pensa.

En aquest context, l'escolta esdevé una habilitat imprescindible que cal desenvolupar, una eina essencial per millorar i assegurar que estem interpretant correctament les paraules de la persona i comprenent les seves voluntats. Una escolta activa, sense judici, que clarifiqui i que mostri un interès genuí.

El context!

Tinguem en compte que el nostre estil de presa de decisions està influenciat per aspectes com ara els antecedents culturals, l'experiència de vida, l'edat, el gènere, la salut i el benestar. La manera com prenem decisions també es veu afectada per les opcions disponibles, qualsevol obstacle per a la presa de decisions i el temps.

Hi ha molts factors externs a la persona que tenen el potencial d'influir de diverses maneres en el funcionament, la inclusió i la participació en la societat, en el benestar i en el projecte de vida general (Luis Simarro Vázquez, «¿Qué es realmente eso a lo que llamamos contexto?», *Siglo Cero*). Si no tenim en compte aquests factors, podem trobar barreres en el procés de suport a la presa de decisions. Podem veure els reptes vinculats que tenim amb aquests factors.

CONTEXT

Factors econòmics

Com podem assegurar que les persones amb discapacitat tinguin recursos bàsics per viure amb dignitat amb el suport de decisions financeres?

Factors culturals

Com podem canviar les creences d'una comunitat determinada que potencia l'estigma?

Factors cognitius i psicològics

Com podem millorar les dificultats de comprensió que té fer certes activitats a la comunitat per afavorir la presa de decisions?

Factors formatius

Com podem fer que la formació i el coneixement siguin accessibles i útils en el procés de suport a la presa de decisions?

Factors ètics

Com podem garantir un tracte just i respectuós cap a la persona en les seves decisions?

Factors geogràfics

Com podem garantir l'accessibilitat de serveis i recursos en àrees urbanes, rurals o remotes?

Factors físics

Com podem millorar l'accessibilitat per poder disposar de més opcions alhora de prendre decisions?

Factors legals i polítics

Com podem garantir el dret a la presa de decisions des de les lleis i polítiques governamentals?

Factors socials i comportamentals

Com podem canviar els paràmetres que una societat té sobre com relacionar-se o comportar-se en un determinat espai?

2. COM FUNCIONA LA PRESA DE DECISIONS AMB SUPORT EN LÍNIES GENERALS?

La presa de decisions amb suport té una estructura i un procés, encara que és molt flexible en funció de les necessitats de cada individu. Explorem aquest procés en les fases següents:

- **Qui em dona suport i quan.** Les persona que té una discapacitat escull les persones que coneix i en les quals confia perquè esdevinguin part d'una xarxa de suport que l'ajudi a prendre decisions. Pot ser un familiar, un amic, un professional independent, una entitat o una altra persona escollida per la mateixa persona. El grup es compromet a donar aquella informació a la persona perquè pugui prendre les seves pròpies decisions i es compromet a respectar-les. La persona i el seu grup executen posteriorment un acord. El rol de la persona de suport pot variar en funció del context i les necessitats específiques de la persona a qui està brindant suport.

- **Comprensió de les preferències, els objectius i les aspiracions de qui pren la decisió.** En aquest procés, la persona amb discapacitat comparteix informació rellevant per a ella perquè juntament amb la seva xarxa de suport puguin entendre's millor. Un bon suport a la presa de decisions consisteix en una relació mútua de comprensió, de treball conjunt i una escolta profunda, com ja hem esmentat més amunt. Hi ha diverses eines de pensament centrades en la persona que

ens poden ajudar, entre elles els perfils d'una pàgina. Aquí queden reflectits els interessos de la persona, les seves voluntats, passions, habilitats i talents, les seves curiositats i en què i com necessita que li donin suport. Sempre es construeixen des d'una mirada positiva. No s'ha de tractar només la discapacitat i els reptes als quals s'enfronta la persona. Si posem el focus només en les dificultats, perdrem el seu propòsit essencial.

- És important pensar en **com és la vida de la persona ara, avui, en l'actualitat.** Ens ajudarà a conèixer algunes àrees, com ara el que és important i ha de romandre igual, el que està funcionant i el que no està funcionant i li agradaria canviar.
- **Exploració dels actius** que té la persona a l'hora de prendre decisions: amb quines fortaleses compta la persona quan pren una decisió, amb quins recursos comunitaris o recursos tecnològics, per exemple.
- **Exploració de quin suport necessita la persona per prendre decisions en diferents àmbits de la seva vida** (per exemple, en l'àmbit econòmic, de relacions, d'aprenentatge, de salut, de feina, de drets, etc.) i valoració de la funció de la persona de suport en cas que calgui. Podem tenir en compte tres nivells de suport en la presa de decisions:
  - **Nivell 1. Puc decidir per mi mateix.** Es tenen en compte els suports naturals que ja té cada persona.
  - **Nivell 2. Necessito suport per decidir.** Es poden donar diferents situacions en què la persona necessiti suport per decidir: Accessibilitat de la informació i comprensió de les conseqüències de les seves decisions i/o que, a més, necessiti intervenció directa en l'execució de l'acte (per exemple, si ha de signar un contracte i necessita el suport de l'assistent per fer-ho).
  - **Nivell 3. Algú decideix en nom meu,** tenint en compte qui soc, els meus desitjos

i les meves preferències. La bona pràctica és que tot i no tenir cap efecte jurídic, sempre que sigui possible, hi ha d'intervenir també la persona. La seva participació és clau.

- **Quina és la decisió que cal prendre.** En aquest moment hem d'identificar de manera clara la decisió o decisions que cal prendre. És important que les abordem una per una i que pensem en la possibilitat que a mesura que acompanyem la persona a explorar i comprendre millor les seves decisions pot canviar d'opinió i escollir-ne d'altres.

És el moment d'explorar també quina és la millor manera de comunicar-nos pel que fa a aquesta decisió; en quin moment, en quin espai, amb quin tipus de recurs (visual, conversant, tot alhora...).

Explorem també quina informació té la persona sobre els beneficis i els riscos de prendre aquesta decisió, quin suport donem per ponderar aquesta decisió i quin acompanyament fem per executar-la.

D'una manera pràctica, podem acompanyar millor aquest procés:

- L'abast o el tipus d'impacte que la decisió és probable que tingui en la vida de la

persona i altres decisions que se'n poden derivar.

- Tenint en compte que la mida de la decisió no necessàriament equival a la seva importància. Quan els suports fan suposicions sobre l'abast i la naturalesa de la decisió, poden reduir les opcions a considerar sense voler.
- Si tenim en compte que cada decisió és única. Una persona pot necessitar suports diferents per decidir sobre coses diferents. I, a més, el suport pot variar segons el moment.
- Explicant la informació d'una manera visual en lloc d'escriure.
- Sabent la quantitat d'informació que necessita cada persona per comprendre el que diem.
- Donant temps addicional per discutir les opcions o provar opcions abans de prendre alguna decisió.
- Creant llistes de «m'agrada i no m'agrada» sobre les opcions per ajudar a pensar en el resultat final d'una decisió.
- Fent un *role-playing* per millorar la comprensió de les opcions.
- Portant un suport per ajudar a prendre notes de les coses importants.
- Entre d'altres.

A vegades **pot passar que la persona no digui el que realment vol dir** i això pot ser per diverses raons. Explorem-les tot seguit:

- No té prou confiança amb la persona que l'ajuda, o en ella mateixa, ja que no ha viscut experiències similars.
- Els espais no són prou acollidors.
- Les persones que l'acompanyen creuen que saben què és el millor per a ella i, per tant, no pregunten què vol ni l'escolten quan està intentant dir-ho.
- La relació entre la persona que pren la decisió i el seu suport és pobre i hi manca respecte i comprensió.
- Moltes vegades, les persones, quan prenem decisions, necessitem temps per comprendre les opcions. Tots tenim diferents ritmes que cal respectar. Quan

els suports s'anticipen i treballen sota la pressió del temps, a tots ens resulta difícil expressar el que volem.

- Hi ha decisions molt complexes i es poden tenir dificultats fins i tot amb el suport.

Caldrà, doncs, en aquest procés d'acompanyament, posar molt èmfasi en les **xarxes de suport i en les estratègies de transformació de l'entorn.**

Concloent, volem destacar la importància de la presa de decisions amb suport (PDS) com una via crucial per garantir que les persones amb discapacitat mantinguin el control i la llibertat en les seves vides. Aquesta aproximació posa un fort èmfasi en la inclusió i en l'eliminació de barreres que puguin limitar la participació plena de les persones amb discapacitat.

La PDS busca donar més opcions i control a cada persona, i assegurar que les seves decisions siguin escoltades i respectades. Això és fonamental per al creixement personal, la confiança i la identitat.

Ens cal emfatitzar la importància dels valors com l'empatia, el respecte i la calidesa en l'acompanyament a la presa de decisions.

També volem destacar la necessitat de tenir en compte diversos factors que poden influir en

aquest procés, com ara antecedents culturals, salut i opcions disponibles.

La PDS implica un procés estructurat i flexible que inclou la formació d'una xarxa de suport, la comprensió de les preferències de la persona, la valoració dels actius de la persona, i la identificació i l'execució de la decisió que cal prendre. Aquest enfocament també subratlla la importància de proporcionar informació d'una manera accessible i respectar els ritmes individuals.

5

Limitació de la intimitat i la llibertat d'acció: Accions protectores i perfectores

Document original de Joan Canimas Brugué

Resum fet per Silvia Alba Ríos

Aquest capítol és un resum d'una versió actualitzada i encara inèdita que Joan Canimas Brugué ha realitzat del seu treball *Limitació de la intimitat i la llibertat: Accions protectores i perfectores* (1a. ed.) [recurs d'aprenentatge textual] publicat per la Fundació Universitat Oberta de Catalunya (FUOC) l'any 2023.

L'autora del resum es fa responsable de la seva interpretació i del seu contingut.

Les accions professionals tenen un impacte en la vida de les persones que són ateses i acompanyades als serveis psicosocioeducatius i socio-sanitaris. Aquesta responsabilitat comporta, en situacions excepcionals, realitzar accions que limiten la intimitat i la llibertat de les persones ateses. Aquest capítol concreta les condicions que s'han de donar perquè aquest tipus d'accions estiguin èticament justificades. L'exigència d'aquestes condicions es fonamenta en un compromís ferm amb la intimitat i la llibertat de les persones, i permet apreciar la importància i l'abast d'aquestes accions.

1. CONCEPTES

1.1. Accions coercitives

Les accions coercitives de primer, segon i tercer nivell poden ser coercitives o no ser-ho. Joan

Canimas (2023) defineix les accions coercitives com aquelles que restringeixen determinats béns i drets individuals, principalment la llibertat d'acció i la intimitat, a fi de preservar altres drets, ja siguin de les persones directament afectades o de terceres persones. Aquestes accions es realitzen sense el consentiment lliure de la persona implicada, amb el manifest de la seva oposició o sense el seu coneixement, i es donen en diferents graus d'intensitat.

Per exemple, insistir a donar un consell a algú que ha manifestat que no el vol, és una acció coercitiva de baixa intensitat. En canvi, ingressar algú de manera involuntària és una acció coercitiva d'alta intensitat.

1.2. Paternalisme

Canimas defineix el paternalisme com una actitud o disposició per tractar aquelles persones que són considerades menys capaces per prendre decisions o realitzar accions, de manera proteccionista o condescendent. Aquesta actitud implica imposar-los proteccions o models de vida bona, sense tenir en compte la seva capacitat per prendre decisions autònomament o amb ajuda.

Per anomenar paternalista una acció, és una condició conèixer si la persona és capaç de

prendre decisions o no. Per exemple, quan es prenen decisions en nom d'una persona en estat de coma, no és paternalisme sinó una acció protectora de primer nivell.

1.3. Béns bàsics, dèficits i excel·lència

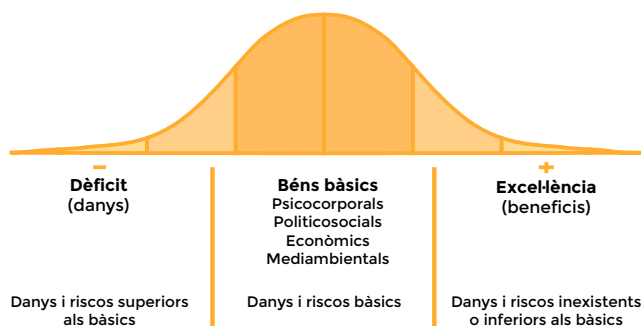
Els béns bàsics són aquells elements necessaris per al desenvolupament i el benestar de les persones segons els quatre àmbits definits per Canimas:

- **Psicocorporal** (capacitat cognitiva, salut mental i física, etc.). Per exemple, la formació i l'educació que s'ofereix a les escoles, o els estàndards de salut que abasten l'atenció psicològica i física.
- **Politicossocial** (valors, drets, virtuts, pautes culturals, etc.). Per exemple, la intimitat i la llibertat d'acció de les persones.
- **Econòmic** (alimentació, habitatge, roba, etc.). Per exemple, una alimentació adequada i l'accés a l'habitatge.
- **Mediambiental** (els éssers que viuen al planeta, el planeta i el cosmos). Per exemple, la preservació de la biodiversitat.

Estableixen un llindar a partir del qual es defineixen les accions protectores i perfectores que en determinen les condicions de dèficit o excel·lència.

Figura 1:

Llindar de béns bàsics, dèficit i excel·lència

Font: Recuperat de *Limitacions de la intimitat i la llibertat: accions protectores i perfectores* (Canimas 2023).

Cal considerar que els béns bàsics són graduals i poden variar en funció de l'època i el context cultural i social en el qual es donen.

La pèrdua de béns bàsics es pot mantenir al llindar dels danys o riscos bàsics, o bé excedir aquest llindar i convertir-los en danys i riscos superiors als bàsics. Quan intervenim per evitar o atenuar aquesta pèrdua de béns bàsics estem fent una acció protectora. Per exemple, si un infant deixa d'anar a l'escola uns dies perquè està refredat, es pot considerar un dany bàsic, però si deixa d'anar a l'escola per maltractament de la seva família, és un dany superior al bàsic.

1.4. Accions protectores i perfectores

Les accions protectores tenen com a objectiu «proveir, mantenir o augmentar béns bàsics en la persona a la qual s'apliquen (primer nivell), així com protegir béns bàsics o superiors en altres persones o éssers (segon i tercer nivell)» (Canimas 2023).

Les accions perfectores tenen com a objectiu «proveir, mantenir o augmentar béns superiors als bàsics en la persona a la qual s'apliquen (primer nivell); o bé proveir i augmentar béns superiors en altres persones o éssers (segon i tercer nivell)» (Canimas 2023).

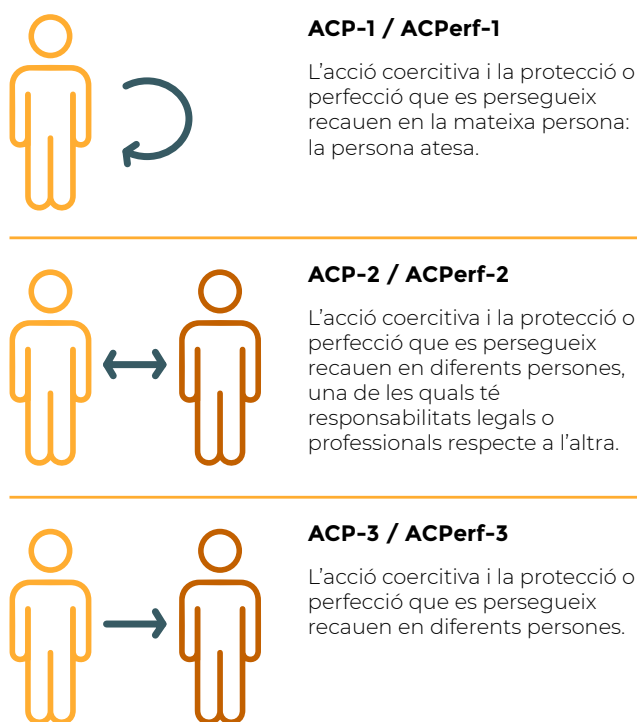
Les accions de primer, segon i tercer nivell es basen en la relació existent entre l'acció coercitiva i el destinatari de la protecció o el perfeccionament.

- **Accions de primer nivell:** l'acció realitzada i l'objectiu que persegueix aquesta acció recauen en la mateixa persona. Per exemple, una pauta alimentària per a algú que viu en una residència, o una contenció professional a una persona amb alteració conductual per evitar que es faci mal a ella mateixa.
- **Accions de segon nivell:** l'acció realitzada i l'objectiu que persegueix aquesta acció recauen en persones diferents, entre les quals una de les parts té una obligació

professional o legal respecte a la persona en qüestió. Per exemple, que un professional atengui primer les necessitats alimentàries de les persones ateses abans que les seves, o una contenció professional a una persona atesa per tal d'evitar una agressió a un o una professional.

- **Accions de tercer nivell:** l'acció realitzada i l'objectiu que persegueix aquesta acció recauen en persones diferents, entre les quals no hi ha cap deure professional o legal d'atenció o cura. Per exemple, una contenció professional per protegir altres persones que conviuen a la residència.

Figura 2:

Font: *Limitacions de la intimitat i la llibertat: accions protectores i perfectores* (Canimas 2023).

2. DRET A DANYS I RISCOS BÀSICS

Segons Canimas, totes les persones tenen dret a assumir riscos bàsics, si ho volen, en l'exercici de la seva llibertat perquè aquesta comporta l'acceptació dels errors i de la fragilitat humana. «Els danys i riscos bàsics són aquells que es

considera normal i raonable assumir en l'activitat analitzada, i per a una població que té unes possibilitats similars per evitar, reduir, reparar o eliminar dany en cas que es produeixi i per afrontar-ne les conseqüències.»

A més, els danys i riscos bàsics són oportunitats d'aprenentatge que generen experiències valuoses per a les persones, per conèixer les seves capacitats, els seus límits i les conseqüències de les seves accions.

Cal ajustar els riscos per convertir-los en riscos bàsics i d'aquesta manera garantir que les persones adultes amb discapacitat intel·lectual exerceixin el seu dret a decidir.

Canimas afirma que les accions coercitives que busquen protegir els danys i riscos bàsics no estan èticament justificades. Són exemples de danys i riscos bàsics enamorar-se, amb el risc del desamor i defalliment, o anar en bicicleta o autobús, que té el risc d'accident.

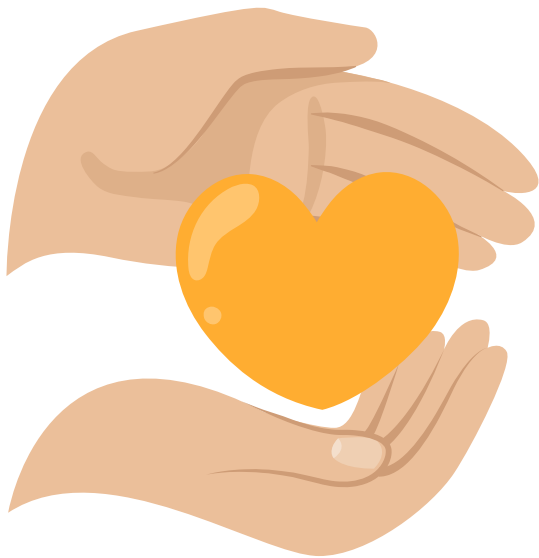
En conclusió, si la persona actua assumint riscos bàsics, no cal exercir una acció coercitiva; per tant, no s'han d'aplicar les condicions relatives a les accions coercitives que es descriuen a continuació..

3. ACCIONS COERCITIVES ÈTICAMENT JUSTIFICADES

3.1. Accions coercitives protectores de primer nivell (ACP-1)

Les ACP-1 són accions que limiten els drets d'una o diverses persones sense el seu consentiment amb l'objectiu de protegir els seus béns bàsics.

És important destacar que les condicions que justifiquen èticament aquestes accions es limiten a l'àmbit de les accions psicosocioeducatives i sociosanitàries, i no s'apliquen a altres àmbits, per exemple el legislatiu (paternalisme jurídic).

Les accions coercitives protectores de primer nivell (ACP-1) poden estar justificades èticament si s'acompleixen cinc condicions específiques que serviran per a la presa de decisions:

1) **L'acció coercitiva protectora és necessària, eficaç i eficient per protegir els béns bàsics de la mateixa persona o persones, és proporcionada i s'aplica o s'aplicarà de la manera més respectuosa possible.**

- **Necessària.** Vol dir que és imprescindible per protegir els béns bàsics de la persona o persones afectades. Cal valorar quins béns es protegeixen i quins es limiten. Per exemple, cal considerar si és necessari trencar el dret professional per protegir la salut d'una persona (bé bàsic que es protegeix) en detriment de trencar la seva intimitat (bé bàsic que es limita).
- **Eficaç.** Ha d'existir l'evidència que produeix els resultats desitjats i protegeix els béns bàsics de manera efectiva. Per exemple, i seguint amb l'exemple anterior, que la ruptura del secret professional servirà realment per protegir la salut de la persona.
- **Eficient.** Significa que no hi ha cap altra alternativa menys coercitiva o intrusiva que pugui aconseguir els mateixos resultats. Per exemple, s'han d'haver esgotat totes les possibilitats d'ajuda i suport no coercitius abans de recórrer a

trencar el secret professional per protegir la salut de la persona (cal fer entendre a la persona la necessitat de trametre aquesta informació personal i que ho faci ella mateixa o autoritzi a fer-ho).

- **Proporcionada.** Els danys o riscos que es pretenen evitar o reduir mitjançant l'acció coercitiva han de ser significativament superiors als danys, riscos i molèsties que la mateixa acció pot causar. És necessari conèixer la vivència subjectiva que tindrà la persona quan s'apliqui l'acció coercitiva i els seus efectes. Per exemple, els danys que es produiran si no s'informa que una persona pateix assetjament són significativament superiors als que es produiran si se n'informa.
- **Respectuosa.** Cal assegurar que la coerció no atempti contra la dignitat de la persona o persones a les quals s'aplica i tractar tothom amb consideració i afecte. Per exemple, i seguint amb l'exemple anterior, la informació s'ha de donar i rebre amb cura i respecte, i al moment i lloc adequats.

Si no s'acompleix aquesta primera condició, ja no cal passar a la segona condició i l'acció coercitiva no estaria èticament justificada.

2) **La persona o persones no poden donar un consentiment (o negativa) lliure per a l'acció analitzada.**

Aquesta condició es basa en un principi ètic que ens obliga a protegir aquelles persones que no poden prendre decisions lliures, informades i autònomes per enfrontar-se a situacions que els podrien causar danys importants.

Canimas destaca **tres condicions**, amb una variable moduladora, per tal que un consentiment sigui lliure:

- Disposar d'informació veraç i comprensible, i de suport i temps per prendre la decisió.

- Absència de coerció i pressió externa de manera indeguda.
- Capacitat cognitiva i reflexiva per prendre i comunicar la decisió de manera clara i expressa.

La variable moduladora d'aquestes condicions és la tipologia i magnitud de les possibles conseqüències de la decisió. Es necessita un consentiment més rigorós i explícit per part de la persona implicada si les conseqüències de les accions coercitives són de gran magnitud. Per exemple, si el consentiment o la negativa pot provocar la mort, cal ser extremament curosos en les tres variables.

Si no s'acompleix aquesta segona condició, ja no cal passar a la tercera condició i l'acció coercitiva no estaria èticament justificada.

3) Se sap o es pot presumir raonablement que la persona o persones donarien el seu consentiment lliure a l'acció coercitiva protectora si disposessin de les condicions per fer-ho.

Es donen tres supòsits:

- La persona és menor d'edat i és raonable presumir que quan sigui adulta estarà d'acord amb l'acció coercitiva realitzada.

- La persona és adulta i ha tingut una capacitat de reflexió lliure en el passat (situació d'incapacitat sobrevinguda). Cal tenir en compte les seves voluntats anticipades, si n'hi ha, tant si s'han escrit en un document com si s'han expressat de manera clara. En cas que la persona no tingui el document de voluntats anticipades, cal explorar-ne la història personal, les accions, els desitjos i les preferències conegudes o intuïdes, etc.
- La persona és adulta i no té un passat de reflexió lliure o no es pot determinar la seva decisió. Cal recórrer al que es consideri més prudent i raonable.

Si no s'acompleix aquesta tercera condició, ja no cal passar a la quarta condició i l'acció coercitiva no estaria èticament justificada.

4) L'acció coercitiva protectora no vulnera drets d'altres persones, tret que aquestes consenteixin de manera lliure i raonable aquesta limitació de drets.

Pot haver-hi persones que, en certes situacions, renunciïn als seus drets i assumeixen riscos a fi de protegir-ne una altra, per responsabilitat, solidaritat o amor. En aquestes situacions, cal determinar si el consentiment d'aquestes persones és lliure.

Si no s'acompleix aquesta quarta condició, ja no cal passar a la cinquena i l'acció coercitiva no estaria èticament justificada.

5) L'acció coercitiva protectora provoca o provocarà un malestar moral raonable en aquells o aquelles qui la decideixen o exerceixen.

Aquesta condició assenyala a la persona o persones que decideixen o executen l'acció coercitiva:

- Que s'ha travessat un límit no desitjat (la limitació de valors o drets) i que cal rectificar-ho al més aviat possible.
- Que mentre es romangui en aquest traspàs de límit, cal estar atents a la situació de la persona, sense descuidar-la.

- Que la normalització i la manca de sensibilitat cap a aquesta situació no es pot interioritzar. S'ha de considerar com quelcom excepcional.

I a les persones a les quals s'aplica l'acció coercitiva:

- Els mostra reconeixement, estima i preocupació, i manifesta la insatisfacció, aflicció, tristesa, preocupació, empatia, compassió i humilitat per haver superat un límit, tot i que s'hagi fet amb raons ètiques vàlides.

La perversió de les ACP-1 és el paternalisme.

3.1.1. Tolerància i suport a accions amb riscos i danys superiors als bàsics per a persones que no poden donar un consentiment lliure.

En certes situacions, pot ser moralment adequat permetre i donar suport a persones que desitgen realitzar accions o viure una vida que comporta riscos i danys superiors als bàsics, encara que no tinguin la capacitat cognitiva considerada necessària per entendre-ho i raonar-ho. No donar suport en aquests casos podria causar-los un dany encara més gran, discriminació o abandonament.

Les següents condicions han d'anar acompanyades de les bones aptituds i actituds de qui interpreta i posa en marxa les accions, per garantir el respecte professional cap a la persona:

1) La persona o persones són o seran significativament més felices, o menys infelices, realitzant l'acció o vivint la vida que desitgen que aquella que se'ls imposa.

Abans de donar suport a accions o tipus de vida amb danys o riscos superiors als bàsics, és necessari haver intentat algun procés d'ACP-1 justificat èticament, per tal que els i les professionals que ofereixen els suports puguin determinar objectivament si la persona troba més felicitat o menys infelicitat en seguir els seus desitjos, en comparació amb allò que se li

ha proposat i després imposat, en més o menys grau.

2) La persona o persones són majors d'edat i manifesten un desig persistent i significatiu de realitzar l'acció o viure la vida que desitgen.

En algunes situacions, quan els desitjos d'una persona impliquen riscos superiors als bàsics i no poden donar el seu consentiment lliure, cal tenir en compte la persistència i la significació dels seus desitjos. Això significa que aquests s'han de mantenir de manera repetida i continuada, i s'han de reconèixer com a importants per a la persona.

3) L'acció o tipus de vida que la persona o persones desitgen no vulnera els drets d'altres persones, llevat que aquestes ho consenteixin de manera lliure i raonable en limitar els seus propis drets.

4) L'acció o tipus de vida que la persona o persones desitgen no requereix recursos o suports desmesurats que ningú estigui disposat a oferir.

La tolerància a accions o tipus de vida amb danys o riscos superiors als bàsics no implica que els professionals es desentenguin de la persona o l'abandonin. Si és possible, han de fer un seguiment de la seva situació, acompanyar-la i proporcionar-li suports per reduir els danys o riscos.

3.2 Accions coercitives perfectores de primer nivell (ACperf-1)

Les ACperf-1 són accions que limiten els drets (normalment la llibertat d'acció o la intimitat) d'una o diverses persones, sense el seu consentiment o coneixement, amb l'objectiu de proveir, mantenir o augmentar els béns superiors als bàsics.

Les ACperf-1 poden estar èticament justificades sempre que s'acompleixen les cinc condicions necessàries a les ACP-1, incloent-hi tres factors addicionals: baixa intensitat, temporalitat reduïda i recuperabilitat.

1) L'acció coercitiva protectora és recomanable, eficaç i eficient per mantenir, proveir o augmentar béns superiors als bàsics a la mateixa persona o persones. És proporcionada i s'aplica o s'aplicarà de la manera més respectuosa possible. Així mateix, és de baixa intensitat, de temporalitat reduïda i, en adults, és possible recuperar l'opció inicial.

- **Baixa intensitat.** L'anàlisi de la proporcionalitat de les accions coercitives perfectores es compara amb la realització d'un model de vida bona. En canvi, l'anàlisi de les accions coercitives protectores es compara amb la proporcionalitat dels danys causats per la pèrdua d'un bé bàsic. Les accions coercitives protectores poden ser d'alta intensitat, en canvi, les accions coercitives perfectores sempre han de ser de baixa intensitat.
- **Temporalitat reduïda.** Les accions coercitives perfectores han de ser temporals, a diferència de les accions coercitives protectores que poden ser a llarg termini o fins i tot permanents. Aquesta distinció es basa en la concepció que la pèrdua d'un bé bàsic es pot considerar permanent, mentre que no és èticament justificable obligar una persona a adoptar indefinidament un estil de vida o dur a terme accions que pensem que la farien més feliç.

- **Recuperabilitat.** És important que les accions coercitives perfectores aplicades a persones adultes permetin recuperar els desitjos o béns inicials.

2) La persona o persones no poden donar un consentiment (o negativa) lliure per a l'acció analitzada.

3) Se sap o es pot presumir raonablement que la persona o persones donarien el seu consentiment lliure a l'acció coercitiva protectora si disposessin de les condicions per fer-ho.

4) L'acció coercitiva protectora no vulnera drets d'altres persones, tret que aquestes consenteixin de manera lliure i raonable aquesta limitació de drets.

5) L'acció coercitiva protectora provoca o provocarà un malestar moral raonable en aquells o aquelles qui la decideixen o exerceixen.

Canimas posa d'exemple aquesta pregunta: *estaria èticament justificat insistir i fins i tot obligar una persona adulta amb discapacitat intel·lectual que mai no ha sortit del seu barri que participi en una excursió a la platja a la qual van tots els seus amics, si es tenen bones raons per considerar que aquesta experiència li encantarà?* I considera que si s'acompleixen totes les condicions assenyalades anteriorment, no només estaria èticament justificat, sinó que seria un deure deontològic fer-ho.

La perversió d'aquestes accions també és el **paternalisme**.

3.3. Accions coercitives protectores de segon nivell (ACP-2)

Les ACP-2 s'orienten a protegir persones amb deures professionals o legals de cura cap a la persona atesa.

Un exemple d'acció coercitiva cap als professionals són les obligacions que afecten el seu vestuari, per tal que puguin realitzar

correctament la seva tasca. I un exemple d'acció coercitiva cap a una persona atesa és una contenció per evitar una agressió al professional.

Les ACP-2 poden estar justificades èticament si es donen tres condicions específiques:

1) L'acció coercitiva protectora és necessària, eficaç i eficient per protegir béns bàsics o superiors als bàsics en una relació en la qual una de les parts té deures professionals o legals d'atenció o cura cap a l'altra. L'acció coercitiva és proporcionada i s'aplica de la manera més respectuosa possible.

En certes situacions professionals o de protecció legal, és raonable i just assumir alguns riscos de baixa intensitat relacionats amb les responsabilitats exercides. Per exemple, un professional pot haver de tolerar certa violència verbal per part d'un pacient amb un trastorn mental, mentre que una altra persona sense cap vincle professional no ha de per què fer-ho. En aquest context no estaria justificada una acció coercitiva contra la persona atesa per protegir el professional (ACP-2), però sí que podria estar-ho per protegir altres persones (ACP-3).

2) L'acció coercitiva protectora no vulnera drets d'altres persones, tret que aquestes consenteixin, de manera lliure i raonable, aquesta limitació de drets.

De vegades, tant les persones amb responsabilitats professionals o legals de cuidar i atendre, o sense elles, poden prendre la decisió de suportar danys, riscos o molèsties que no els corresponen. Aquest sacrifici pot estar èticament justificat i fins i tot és admirable, sempre que no afecti injustament altres persones i la decisió es prengui de manera informada i lliure.

3) L'acció coercitiva protectora provoca o provocarà un malestar moral raonable en els qui la decideixen o l'exerceixen.

3.4. Accions coercitives protectores de tercer nivell (ACP-3)

Les ACP-3 s'orienten a protegir persones que no tenen deures professionals o legals cap a altres. Per exemple, una contenció per evitar una agressió a una persona que passa pel carrer, o una reprovació a algú que està malmetent un arbre.

Les ACP-3 poden estar justificades èticament si es compleixen tres condicions específiques:

1) L'acció de protecció és necessària, eficaç i eficient per protegir els béns bàsics o superiors d'altres persones o éssers que són o seran lesionats injustament i aquestes no consenteixen de manera lliure i raonable patir aquests danys, riscos o molèsties.

Aquesta acció s'aplica o s'aplicarà de la manera més respectuosa possible, tenint present la dignitat i els drets de les persones afectades.

En les ACP-3, i a diferència de les ACP-1 i ACP-2, la proporcionalitat no s'aplica, atès que no cal que les altres persones suportin danys, riscos o molèsties injustos, per petits que siguin.

2) L'acció coercitiva protectora no vulnera drets d'altres persones, tret que aquestes consenteixin, de manera lliure i raonable, aquesta limitació de drets.

3) L'acció coercitiva protectora provoca o provocarà un malestar moral raonable en aquells o aquelles qui la decideixen o exerceixen.

La perversió de les ACP-2 són les accions coercitives **«defensives i retributives»**, i la de les ACP-3 són les accions coercitives **«retributives i exemplars»**.

En aquest sentit, Canimas fa referència a les accions coercitives defensives quan prioritzen la protecció dels professionals o institucions per sobre del benestar de pacients o persones usuàries, i limiten els seus drets injustificadament.

Les accions coercitives retributives pretenen sancionar els infractors, únicament per satisfer els desitjos de venjança o el sentiment de justícia, sense tenir en compte la reparació del dany causat. Aquestes accions no promouen la reparació ni el benestar de les persones involucrades.

Les accions coercitives d'exemplaritat persegueixen fer un escarni públic de les persones que han causat el dany, amb la intenció d'educar, marcar els límits i dissuadir els altres individus.

Aquestes pràctiques no estan justificades èticament en l'àmbit de l'atenció psicosocioeducativa i sociosanitària, ja que van en contra del respecte a la individualitat i l'ajuda a les persones ateses.

4. ACCIONS COERCITIVES ÈTICAMENT NO JUSTIFICADES

A més de les accions coercitives èticament incorrectes assenyalades fins ara (no respectar el dret a danys i riscos bàsics, qualsevol acció coercitiva que no compleixi les condicions indicades i les accions paternalistes, coercitives defensives, retributives i exemplars), cal afegir:

4.1. Accions coercitives perfectores de segon nivell (ACperf-2) i tercer nivell (ACperf-3)

Les accions coercitives perfectores que promouen o augmenten els béns bàsics o superiors de les persones que tenen obligacions professionals o legals respecte a les persones (ACperf-2), així com de terceres persones sense aquestes obligacions professionals o legals (ACperf-3), no estan mai èticament justificades en serveis assistencials.

Un exemple d'ACperf-2 és que un professional utilitzi informació de les persones ateses en benefici propi sense el seu consentiment o coneixement.

Un exemple d'ACperf-3 és imposar a una persona amb discapacitat intel·lectual participar a una xerrada en un centre educatiu, en la qual s'expliquen vivències personals i íntimes que no vol explicar, amb un propòsit educatiu per als i les estudiants.

4.2. Accions coercitives únicament normatives (ACUN)

Les accions coercitives únicament normatives són aquelles que limiten els drets d'una persona sense el seu consentiment (normalment la llibertat d'acció i la intimitat) amb l'única finalitat de complir amb la normativa establerta, ja sigui una llei o altres documents prescriptius.

És important destacar que aquestes accions únicament es realitzen perquè ho dicta la llei, sense que evitin, reparin, redueixin o produeixin cap benefici a ningú.

Per exemple, informar les autoritats competents d'un delicte menor que ha comès una persona usuària d'un servei, en una situació en la qual fer-ho no repararà ni disminuirà cap dany, ni produirà cap benefici a la persona que ha comès el delicte, ni evitarà o disminuirà cap risc als professionals, i es fa amb l'únic argumentari que ho exigeix la llei.

5. PROCEDIMENT PER A L'ANÀLISI DE L'ETICITAT DE LES ACCIONS COERCITIVES

Les decisions importants sempre s'han de deliberar en equip, per dues raons:

- Per augmentar el rigor analític.
- Per evitar assumir responsabilitats professionals i emocionals individuals en qüestions que no toquen.

L'esquema que hi ha a continuació resumeix bona part del que s'ha dit als capítols anteriors sobre les accions coercitives protectores:

1. El primer que cal determinar és si el dany o risc és de primer, segon o tercer nivell.

2. Si és de primer nivell:

- 2.1. Cal determinar si es pot considerar un dany o risc bàsic.
- 2.2. Si no s'hi pot considerar, cal analitzar l'eticitat de l'ACP-1, i veure si s'acompleixen les cinc condicions.
- 2.3. L'anàlisi de la primera condició pot donar lloc a passar a si allò èticament més correcte seria la

tolerància o suport a accions o tipus de vida amb danys i riscos superiors als bàsics.

3. Si és de segon o tercer nivell, cal analitzar si s'acompleixen les tres condicions de cada un d'aquests nivells.

6

Annexos

6.1. INFOGRAFIA DEL DOCUMENT

6.2. INFOGRAFIA SOBRE EL SUPORT A LA PRESA DE DECISIONS | Nuria Ambrós

LA LLIBERTAT

És un valor fonamental per a totes les persones

I com que la llibertat és tan important per les persones

S'HA CONVERTIT EN UN DRET

Es reconeix per a totes les persones.

Hi ha mecanismes per a exercir-los, defensar-los i reivindicar-los.

Hi ha persones que necessiten suport per exercir la seva llibertat.

A vegades, malgrat els suports, pot ser necessari limitar la seva llibertat.

Cal fer-ho de manera reflexiva i justificada èticament.

SUPORTS I ACOMPANYAMENT A LA PRESA DE DECISIONS

Una manera pràctica per a la persona amb discapacitat d'assegurar que està en el centre de les seves decisions, assegurant-li el suport que necessita.

VALORS

CALIDESA

ACTITUD AMIGABLE I ACOLLIDORA

RESPECTE

EMPATIA

ESCOLTA SENSE JUDICI

INTERÈS GENUÍ

REPTES EN EL CONTEXT

- ✓ Factors econòmics
- ✓ Factors culturals
- ✓ Factors cognitius i psicològics
- ✓ Factors formatius
- ✓ Factors ètics
- ✓ Factors geogràfics
- ✓ Factors físics
- ✓ Factors legals i polítics
- ✓ Factors socials i comportamentals

TIPS

- ✓ *Reconeix a la persona com a valuosa.*
- ✓ *Cada decisió és única i el suport varia segons el moment!*
- ✓ *La informació ha de ser comprensible!*
- ✓ *Tria espais adequats!*
- ✓ *Genera entorns de confiança!*
- ✓ *Utilitza maneres creatives de comunicar i participar.*

FASES

Entenem les preferències, els objectius i les aspiracions de qui pren la decisió.

1

Definim qui dona suport i quan.

2

Pensem com és la vida de la persona a l'actualitat.

3

Cerquem els actius que té la persona.

4

Explorem quin suport necessita la persona en diferents àmbits de la seva vida.

5

Comprenem quina és la decisió a prendre.

6

Entenem què pot limitar la decisió.

7

Acordem la decisió.

8

Implementem i revisem la decisió

9

Caldrà doncs, en aquest procés d'acompanyament, posar molt èmfasi en les xarxes de suport i en les estratègies de transformació de l'entorn.

L'ÈTICA
DE
DINCAT

dincat

 Plena
inclusió
Catalunya

 Fundación
ONCE

 Generalitat de Catalunya
Departament de Drets Socials